

35. Halk türkülerinde saklanan hayatlar: Kadın ağı türküleri

Filiz METE¹

Sevinç AKSAY ALBUZ²

Ümmügülsüm CANDEĞER³

APA: Mete, F. & Aksay Albuz, S. & Candeg er,  . (2022). Halk türkülerinde saklanan hayatlar: Kadın ağı türküleri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (29), 582-594. DOI: 10.29000/rumelide.1164186.

 z

Toplumda sosyal aktör olan bireyin süreç içerisinde sosyalleşmesi, geleneklerle bütünleşen kültürel özelliklerle oluşmuş toplumsal rol kalıplarının içselleştirilmesidir. Toplumsal hayatta cinsiyete dayalı roller ülkelerin kabulleri oranında paylaşılmıştır. Halkın sesi olarak toplumun yaşam biçimlerini, geleneklerini, örf ve adetlerini, tecrübe ve hikâyelerini, inançlarını, kültürel izlerini kapsayan türküler, pek çok sosyolojik ve kültürel ögenin yer aldığı veri kaynaklarındandır. Halk ürünü türkülerin veri kaynağı olarak incelenmesi, bireyin yaşadığı dönemle ilgili bilgi aktardığı gibi onun duygu ve düşüncelerini de içinde barındırır. Bu çalışmada amaç, kırsal kesim kadınlarının geçmişini, o geçmişteki rollerini ve kapsama alanlarını, yaşadıkları dönemin sosyo-kültürel yapısı içerisinde ele alarak kadınların nasıl yaşadıklarını, bu yapıları nasıl algıladıklarını, yorumladıklarını ve bunlardan nasıl etkilendiklerini sözlü halk edebiyatı ürünlerinden olan türküler vasıtasıyla inceleyebilmek ve i  dünyalarını ortaya koyabilmektir. Halk kültürünün önemli bir bölümünü kapsayan, kadınlar tarafından seslendirilmiş ve alanyazında “kadın ağı türküleri” diye yer alan, kendini ifade ediş yollarından biri olan türküler, Anadolu kadınlarının yaşadıkları dönemde üstlendikleri rolleri anlayabilmek adına önemli belgelerdir. Elbette kültürel dokunun oluşturduğu farklı topluluklarda yaşayan ve farklı sınıfsal, ırksal ve cinsel yönelimlere sahip olan kadınlar oldukça farklı yaşam koşullarına sahiptir. Bu çalışmada incelenen türküler belirli bir bölgenin değil, kırsal kesimde kadın olmak gerçeğinin halk türkülerine bazen açık bazen örtülü anlamda yansıyan ipuçlarını yakalayabilmek adına türkülerin mercek altına alınmasıdır. Bu amaçla incelenen türkü dizelerinden ortaya çıkan sonuca göre, kırsal kesimde yaşayan ve sosyal aktör olarak kabul edilmeyen kadınların ataerkil aile yapısı dolayısıyla hayatını idame ettirme, aile kurma,  ocuk sahibi olma gibi en temel boyutlarda bile maalesef söz hakkının olmadığıdır.

Anahtar kelimeler: Sosyal roller, kadının yeri, türküler, kadın ağı türküleri

Lives hidden in folk songs: Women's folk songs

Abstract

Folk songs, which cover the life styles, traditions, customs, experiences and stories, beliefs and cultural traces of the society as the voice of the people, are among the data sources containing many

¹ Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eėitimi Bölümü, Türkçe Eėitimi ABD (Ankara, Türkiye), flzmt27@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-8835-3884 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 21.06.2022-kabul tarihi: 20.08.2022; DOI: 10.29000/rumelide.1164186]

² Dr., MEB, Türkçe  ėretmeni (Ankara, Türkiye), sevincaksay@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-5080-7043

³ Do . Dr., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih B l m  (Osmaniye, Türkiye), gcandeger@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-6717-9311

sociological and cultural elements. The analysis of folk songs as a data source not only conveys information about the period in which the individual lives, but also includes her feelings and thoughts. The aim of this study is to examine the past of rural women, their roles and coverage areas in the socio-cultural structure of the period in which they live, how they live, how they perceive, interpret and how they are affected by these structures, and to examine their inner worlds through folk songs, which are the products of oral folk literature. Folk songs, one of the ways of self-expression, which cover an important part of the folk culture, are sung by women and take place as "women's ballads" in the literature, are important documents in order to understand the roles assumed by Anatolian women in their lifetime. Of course, women in different communities formed by the cultural texture and who have different class, racial and sexual orientations have quite different living conditions. The documents examined in the study are the scrutiny of the folk songs in order to catch the clues that reflect the reality of being a woman in the countryside, sometimes explicitly and sometimes implicitly, to the folk songs, not of a certain territory. According to the result of the folk song lines analyzed for this purpose, unfortunately, women living in rural areas who are not considered as social actors do not have the right to speak even in the most basic dimensions such as maintaining their lives, establishing a family, and having children due to the patriarchal family structure.

Keywords: Social roles, the role of women, folk songs, women's songs

1. Kadının Sosyal Rolü

Toplumunu oluşturan bireyler deneyimleri ile *toplumun değişmesine [toplumsal değişmeye]* katkıda bulunur. Ancak bugün ve gelecek, geçmişin etkisinden kurtulamaz ve geçmişin birikimleriyle şekillenir. "Her türlü yaşayış ve düşünce birikiminin gelenekle bütünleşerek nesilden nesile aktarıldığı kültür, toplumda geleneksel duyuş ve düşünüş birliğini oluşturan en önemli unsur olduğundan yeniden inşa süreci içerisinde tüm bu birikimler "sosyal gerçeklik" adı altında normalleştirilir" (Sümer, 2021, s.660). Cinsiyet olarak açıklanan kadın veya erkek olmanın anlamı, toplumun kültür normlarına göre oluşur.

Toplumda sosyal aktör olan bireyin süreç içerisinde sosyalleşmesi, geleneklerle bütünleşen kültürel özelliklerle oluşmuş toplumsal rol kalıplarının içselleştirilmesidir. Toplumlar, kültürel dokularına göre kadın ve erkeğe farklı roller yüklerler. Bu sebeple birey, toplum tarafından kabul görüldüğü şekliyle sınırları belli olan kalıp davranışlarla donatılmış olarak ve kendisine çizilen sınırlara riayet ederek rolünü üstlenir; bu doğrultuda topluma adapte olur.

Her toplum kadın ve erkeğe ayrılan rolleri, geleneksel norm ve değerlere dayalı basmakalıp yargılarla haklı göstermeye, kadına ve erkeğe uygun düşen davranışları, geleneksel imgelerle anlatıma ve sağlamaştırmaya yönelir (Tan, 1979, Akt. Sümer, 2021, s.662). Özellikle ekonomik yönden bağımlı ve eğitim seviyesi düşük kadınlar, ikinci sınıf vatandaş ya da ikinci cins sayılmalarını sanki onların kaderleriymiş ve son derece doğal bir olguymuş gibi kabul etmektedirler. Arıkan (1988, s.3) kadın olmayı ele alan çalışmasında, kırsal kesim kadınının çocuk doğurabildiği ve maddi manevi hiçbir karşılık beklemeden evinde ve tarlasında çalışabildiği ölçüde göreceli olarak saygınlık kazandığı ancak yine de kendisini "ikinci sınıf vatandaş" olmaktan kurtaramadığını belirtir. Oysa işlerin en ağır olanları kadının omuzundadır ve kadın erkekten daha çok çalışır. Bir Türk atasözü bunu destekler şekilde, "Kadın her şeyi, erkekler de geri kalanı yapar." (Arıkan, 1988, s.3) der.

Gündelik hayat, kadınlık ve erkeklik rollerinin egemen toplumsal cinsiyet yaklaşımına göre yeniden üretildiği kültürel bir alandır (Sümer, 2021, s.661). İster kentte, ister kırsalda olsun genelde durum benzerdir. Kadın; ofiste, dükkanda, tarlada, pazarda, bağda, bahçede, evinde kısacası her yerde durmadan çalışır. Kadın, çalışsa da üretse de sosyal hayatta ve aile hayatında karar verme yetkisi erkektedir. Ataerkil (patriarka) aile yapısının bir gereği olarak son sözün sahibi daima erkektir. Pek çok araştırma, kadının toplumda düşük konumda yer almasının temel sebebinin kökleri çok eskilere dayanan bir toplumsal kurum olan ve kadını “ötekileştiren” ataerkilliğe dayandığını belirtir. TÜİK Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri 2020 (2021) raporundaki verilere göre “Görücü usulü, kendi görüşüm sorulmadan ailemin kararıyla” evlendim diyen %9,0 oranında erkek varken %14,8 oranında kadın olduğu belirtilmektedir. Aynı raporun, “Yerleşim yerine göre fiziksel veya cinsel şiddet yaygınlığı” araştırma sonucuna göre de 2008 yılında, fiziksel veya cinsel şiddet oranı kentte %40,3 iken kırsalda bu oranın %46,6 olduğu, 2014 yılında ise kentte %37 kırsalda ise %39 olduğu belirtilmektedir. Bu anlamlı farklılık bir anlamda kadın ve erkek hayatı arasındaki ayrımı işaret etmektedir.

Veriler her kesimi kapsamaktadır ancak varılan sonuç her hâlükârda eğitim seviyesi ve ekonomik bağımsızlığın kadın ve erkeği sosyal hayatta birbirine yaklaştırdığıdır. Oysa aynı raporda, 2019 yılında okuryazar bile olmayan erkek oranı %1,2 iken okuma yazma bilmeyen kadın oranı %6,9 olarak belirtilmektedir. Bu oranların da daha çok kırsal kesimde yaşayan bireyleri işaret ettiği anlaşılmaktadır. Bu çalışma ise büyük çoğunluğu içinde yaşadıkları köy kadar sınırlı bir dünya görüşüne sahip kırsal kesimde yaşayan kadınların hayatları bağlamında ele alınmış ve araştırılmıştır.

Özaydınlık (2014, s.105), yaptığı araştırmada kadınların şiddete maruz kaldığında sessiz kaldığı, susmayı tercih ettiğinden ve şiddetle karşılaştıklarında nereye başvurabileceklerini bilmediklerinden bahseder. Oysa sesini duyurmak, fark edilip kabul edilmek her “insan”ın ihtiyacı ve hakkıdır. Ancak kadının hayatını rahatlıkla paylaşabileceği her hangi bir ortamdan bahsedilemeyeceği anlaşılmaktadır. Bu durum da, özellikle ekonomik olarak erkeğe bağımlı, eğitim düzeyi düşük, resmi güvencesi olmayan imam nikâhlı, köyünün sınırları içinde kapalı kalan kırsal kesim kadınlarını, açıktan dile getiremediği şikâyetlerini, yürek yangınlarını, gizli sevdalarını kısacası izlerini ve meramını kültür öğelerine gömmeye zorlamıştır. Aslında kadınlar, erkekler için görünmez olan şeyleri doğrudan yaşadıkları için, kendilerine görüldüğü biçimiyle dünya ile egemen görüşlerin bu dünya hakkında söyledikleri şeyler arasındaki kopukluğu fark edebilir ve dolayısıyla egemen konumlardan bakıldığında görünmeyen ilişkiler kadınların konumlarından bakıldığında görünür hale gelir (İrten, 2019, s.34). Kadınlara ait kaynakların azlığı bilinmektedir. Bu bağlamda, yazılı ya da basılı olmayan ama kadınların ağzından üretildiği varsayılan veya bir erkek vasıtasıyla kadını anlatan kaynaklar kadın gözüyle hayatı anlayabilmek için kıymetlidir.

Günümüzde geçmişe dair kadınlar tarafından oluşturulmuş çok az belgenin bulunması, eski dönemlerde okuma-yazma öğrenebilen kadın sayısının düşük olmasındandır. “Seyahatnameler, destanlar, anılar, minyatürler, kadı sicilleri, kanunnameler, mitoloji, arkeolojik ve folklorik metinler, mimari yapı, romanlar, üstelik hesap defterleri, nüfus kayıtları” gibi sivil kayıtlar (İrten, 2019, s.10) ve özellikle halk ürünlerinden kadınlara ilişkin bilgilerin toplanması dönem özellikleri ve sosyal yapı hakkında da bilgi verecektir. Günlük hayatlarını, düşüncelerini, duygularını kağıtlara dökememiş olsalar da Anadolu kadınlarının izlerini kültür ürünlerinde takip etmek mümkündür. Oyman, (2019), geleneksel Anadolu yaşayışındaki kadınların konumu ve durumu düşünüldüğünde kendilerini ifade edebilmelerinin en önemli yollarından biri olarak belirttiği dokümalardaki motiflerin kadınlar tarafından aşk, ölüm, korku, umut, şikâyet gibi duygularını ifade etmek için bir araç olarak kullanıldığını ve kilimlerdeki tarak motifinin genellikle evlilik ve doğum ile ilişkili olarak dokuyanın evlenme arzusunun veya yeni doğumu

kem gözlere karşı korumayı ifade ettiğini belirtir. Erbek (2002) ise dokumasına ibrik motifi işleyen bir kadının eşine hamile olduğu mesajını iletmek istediğini belirtir.

2. Kadınların Türküleri

Dilin etkili bir biçimde kullanıldığı, ezgiyle birleşen ve toplumsal kabulle yayılan halk türküleri, kültürel aktarım yollarından birisidir. Zira müzik belirli bir kültürü barındıran sosyal bir olaydır. Yalnızca bir ses sistemi değil, “sosyal yapıya dayalı bir sosyal davranışın sonucunda yaratılmaktadır” (Kaplan, 2013, Akt. İrtten, 2019, s.47). Türküler, toplumun yaşam biçimlerini, geleneklerini, örf ve adetlerini, tecrübe ve hikâyelerini, inançlarını, kültürel izlerini kapsar. Kadınlara ait sessiz tarihin gerçekliğe bir yandan hesap, tereke ve vilayet ahkâm defterleri; nüfus, miras, kadı ve konsolosluk kayıtları; arzuhaller, fetvalar, tezhipler, mezar taşları gibi diğer sivil ve resmi kayıtlardan, fermanlardan, resimlerden; iğne oylarından giysilerine; günlüklerden gözyaşı şişelerine kadar kadınların ürettiği malzemelerden veya günlük, mektup, hatırat, tezkireler, fotoğraf, biyografiler, otobiyografiler, edebiyat eserleri ve kadın dergilerinden ulaşılabilir (İrtten, 2019, s.37). Elbette kültürel dokunun oluşturduğu farklı topluluklarda ve farklı sınıfsal, ırksal ve cinsel yönelimlere sahip olan kadınlar oldukça farklı problemlerle ve farklı baskı biçimleriyle karşılaşmaktadırlar (Tanesini, 2012, Akt. İrtten, 2019, s.33). Bu bağlamda, türküleri olduğu toplumdaki, yaşanan geçmişten ve o topluluk içinde yaşamış olan bireylerden ayrı ele almak gerçekçi olmayacaktır.

Kadınlar tarafından seslendirilmiş ve alanyazında “kadın ağzı türküleri” şeklinde yer alan türküler, kadına dair veri kaynağı olarak pek çok sosyolojik ögenin bulunabildiği, kadınların kendini ifade ediş yollarından biridir. Kadının yaşadığı dönemde içinde bulunduğu toplumsal yapıyı, kadının bu yapıdaki yerini, önüne çıkan engelleri, fırsat ve çelişkileri gösterdiği gibi onun duygu ve düşüncelerini de içinde barındırır. Bu çalışmada incelenen türküler belirli bir bölgenin değil, kırsal kesimde kadın olmak gerçeğinin halk türkülerine bazen açık bazen örtülü anlamda yansıyan ipuçlarını yakalayabilmek adına kadın türkülerinin mercek altına alınmasıdır.

Kadının ürünlerine yansıttığı temalar elbette öncelikle toplum içindeki sosyal rollerine odaklanmaktadır. Bu bağlamda, kırsal kesimde kadın küçük yaşta anneye yardımcı, kardeşlere bakıcı olarak yetiştirilmekte, büyüyüp serpiildiğinde ise ailenin uygun bulduğu biçimde ve kişiyle evlendirilmektedir. Baba evinden koca evine giden kadının rolleri bu defa eş, anne, ev içi ve tarlada tapanda çalışan eleman/işgücü olarak güncellenmektedir. TRT repertuarında, Karadeniz Bölgesinden “**Peştemal Tezgahına**”⁴ adlı türkü,

*“Peştemal tezgahına,
Canum çıkayı canum,
Gideceğim gocaya,
Oturacağım hanum”*

dizeleriyle çalışmaktan usanan genç bir kızın rahat bir hayatı düşlediği için evlenmek istediğini dile getirmektedir. Özellikle kırsal kesimde yaşanan aile baskısı ve çalışma hayatından yorulan genç bir kız için evlilik, kurtuluş yolu olarak görülmektedir. Ancak türkünün ikinci bölümünde sözü alan bir kaynana:

4 Rept. No: 1647.

“Olasun bize gelin,
Ederuk düğününü,
Gelin olduktan sonra,
Gız corursun cununı”

diyerek gelin olup giden kız için durumun hiç de sandığı gibi olmayacağını ve evlendiğinde kendisini bekleyen işleri:

“Gelin oldum deyine,
Boş mu oturacasun,
Bizim çay bahçesine,
Yaprak toplayacasun,
Bahçeye misirleri,
Sen çabalyacasun,
Ahıra iki sığır,
Oları bakacasun,
Uşağın ağıladı mı,
Onda bakacasun,
Akşam yemekten sora,
Kap da yıkayacasun” dizeleriyle ifade eder.

Kırsal kesimde kadın, kimliğiyle ilişkilendirilen düğün, doğum, kına veya yas ritüellerindeki temalarda; evde, bahçede, tarlada, yaylada veya çeşme başında, toplumun kültür öğelerini de barındıran günlük işlerini yaparken türkü, mani, ninni, ağıt şeklinde müziklerini üretmekte ve yaşadığı acı tatlı pek çok duyguyu da bu ürünlere yansıtmaktadır. Bu topraklarda yaşayan kadınlar; yasını, kederini, sevdasını elindeki kınaya, yazmasına işlediği çiçeğe, başına sardığı yemenisine, bazen sevdasını bazen ise sitemini manisine dökerek anlattığı gibi; sesini döktüğü türküsüne, şefkati ile büyüttüğü ninnisine, gözünün yaşını içine, yasını ise ağıtlarına akıtarak anlatmışlardır (İrten, 2019, s.64). Bu anlamda türküler, sözlü gelenekte oluşan, bir ezgi eşliğinde söylenen ve bireylerin hayatlarındaki her anı veya durumu konu alabilmektedir.

Tarama modelinde nitel araştırma kapsamında gerçekleştirilen bu çalışmada, belirlenen türküler; *cinsiyet ayrımcılığı, zorla evlendirilme, çocuk gelin, kaynana gelin çekişmesi, çocuğunun olmaması, kuma, terk edilme ve cinsel hayat* temaları etrafında ele alınmıştır. Ağız, şive, yerel dil gibi hususlar türkülerin hangi yöreye ait olduğunun ipuçlarını barındırmaktadır. Ayrıca sözler genellikle türkünün bir kadın mı yoksa bir erkek tarafından mı söylendiğini belli edecek nitelikte ifadeler içermektedir. Bu bağlamda, çalışma kadın ağzından yakıldığı kabul edilen türkülerle sınırlandırılmış ve kırsal kesim kadınlarının hayatı ile ilişkilendirilmiştir.

2.1. Cinsiyet Ayrımcılığı

Anadolu toplumunda yapı, erkek gücü üzerine kurulu ve ataerkildir. Ataerkil sistem denildiğinde yalnızca kadın emeğinin değil, bedeninin, cinselliğinin ve doğurganlığının denetlendiği bir toplumsal sistem kastedilmektedir (İrten, 2019, s.6). Bu bağlamda, geleneksel aile yapısında geçerli olan kurallardan birisi; cinslerin ayrılığına bağlı olarak kızların evlenmeden önce babaya, abiye evlendikten sonra kocaya daha sonra da erkek çocuklarına geçen aile reisliğine boyun eğmeleridir. Kadın ve erkek

arasındaki bu ayırım, türkülere de yansımıştır. Erkeğin ailesinde ve sosyal hayattaki konumu, “**Altın Tas İçinde Kınam Karıldı**”⁵ türküsünde:

“Susuz derelerde kavak biter mi,
Oğlansız yerlerde duman tüter mi,
Beş kız bir oğlan yerini tutar mı?”

dizelerinden anlaşılacağı gibi oldukça açık dile getirilmiştir. “Kadına yönelik ayrımcılık yadsınamayacak boyutlardadır ve daha çocukluk döneminde, toplumsal ve kültürel kalıp yargılar nedeniyle aile ve toplumun, kız çocuğa erkek çocuktan daha az olanaklar tanınmasıyla başlamaktadır” (Özaydınlık, 2014, s.96).

2.2. Zorla Evlendirme

Türk toplumuna göre iki bireyin kurduğu yuva olan evlilik bağı ezelden beri saygınlık uyandıran bir kurumdur. Hatta evliliğe kutsal anlamlar yüklenmiş, halk arasındaki “yuva yıkanın, yuvası yıkılır” gibi inanışlarla koruma altına alınmıştır. Ancak iki bireyin karşılıklı rızasıyla olması icap eden evlilik, günümüzde bile özellikle kırsal bölgelerde genellikle bu kabulün dışında gerçekleşmektedir. Kırsal kesimde hâlâ yoğun olarak, görücü usulü- berdel-beşik kertmesi-kan bedeli olarak veya akraba evliliği biçiminde evlilikler yapılmaktadır. Erkeğin istemediği kadınla evlendirilmesi de nadir olarak yaşansa da bu tarz evlenmelerin mağduru çoğunlukla asla söz hakkı olmayan kadındır. Gençlerin rızasına gerek duymadan evlendirilmelerde aileleri motive eden ise neredeyse tamamen paraya dayalı bir yaklaşımdan kaynaklı, aile varlığının yabancı ailelerle paylaşılmasını önleme veya kız çocuklarının aileye maddi getiriye dönüşmesidir.

“**Arda Boylarında Kırmızı Erik**”⁶ adlı türküde gönlünü kaptırdığı delikanlı yerine ailesinin zoruyla köyden başka bir delikanlıyla evlenmeye zorlanan genç kızın düğün sabahı uçurumdan atlayıp canına kıyması kızın ağzından şöyle aktarılır:

“Ah anneciğim ah anneceğim yaktın ya beni,
Bu genç yaşta denizlere attın ya beni.

Alverin feracemi anneceğim diksin,
O kıymatlı İsmail'e kendisi gitsin.

Arda boylarına ben kendim gittim,
Dalgalar vurdukça can teslim ettim.”

Aileleri tarafından evlenmek zorunda bırakılan erkek veya kızların yaşları veya aralarındaki yaş farkı çok da önemsenmeyen bir detaydır. Bu bağlamda, ailesi tarafından henüz çocuk yaşındaki erkeklerle evlenmeye mecbur kalan genç kızların türkülere yansıyan isyan ve mutsuzluklarıyla ilgili örneklere sıkça rastlanmaktadır.

“**Sabah Olur Çocuk Gider Oyuna**” adındaki Erzincan türküsünde (Açıkgöz, 2017):

“Sabah olur çarışını giyemez,
Çifte gider bir dönüm yer süremez,
Akşam olur yemeğini yiyemez,
Eve gelir halin nedir diyemez”

dizeleri ayakkabısını giyemeyen, yemeğini bile kendi başına yiyemeyen küçük yaşta bir “çocuk-koca” ile evlendirilen kadının isyanıdır. “*Öğlen olur çocuk gelir hocadan*” ifadesi de çocuğun hala okul çağında olduğunu belirtmektedir. Dahası ise türküde geçen “*Elime verdiler mısır darısı, Yanıma koydular kedi*

5 Rept. No: 3670.

6 Rept. No:1826.

yavrusu” ve “Bir bacağımı kaldıramıyor kucağa” dizeleriyle evlendirildiği oğlanın kocalık vazifelerini de yerine getiremeyecek denli küçük olduğunu bildirmektedir. Bu duruma isyan eden kadın türküde çocuk kocası için, “Nolur çocuk gebereydin öleydin, Yılan olup deliklere gireydin” bedduasında bulunmaktadır. Diğer bir bölümde ise, kocanın ölmesini dileyen kadının, “İlahi çocuk iki gözün kör olsun, Bulurum koca gül memeler sağ olsun” diyerek gençliğini ve güzelliğini ifade etmektedir.

Yaşanılan diğer bir durum ise (ki günümüzde bile hâlâ sıkça yaşanan bir dramdır) bu durumun tam tersi olarak körpeçik genç bir kızın varlıklı ama yaşlı biriyle evlendirilmesidir. Hele ileri yaştaki erkeğin bir de eziyetli olması eklendiğinde genç kızın hayatı kahr çekmekten başka bir şey değildir. Benzer bir hikâyenin ardından, genç bir kadının hislerini ifade edip yüreğini açtığı Gaziantep yöresinden “İhtiyar Edeme Yatak Açtım Gül Gibi” türküsünün sözleri şöyledir (Mazırık, 2017):

“İhtiyar edeme yatak açtım gül gibi
İhtiyar edem altına işemiş sel gibi

İhtiyar edemin merdivenden inişi
Maymuna benzer ihtiyar edemin bakışı
İhtiyar edemin merdivenden çıkışı
Baklava yerken yuvarlandı ön dişi

Ben güzel idim ben şirin idim ihtiyara verdiler
Verdiler de mabalma girdiler.”

Türkü, genç ve güzel kızın oldukça ileri yaşta hatta bakıma muhtaç durumdaki, eziyetli kocaya beddua niteliğindeki, “Anam beni güldürmedi gülmesin/ Yedi sene verem olsun ölmesin.” dizeleriyle sonlanmaktadır.

2.3. Çocuk Gelin

Fiziksel ve psikolojik olarak erişkinliğin başlangıcı 18 yaş olarak kabul edilse de özellikle kız çocuklarının evlendirilme yaşıyla ilgili tartışmalar günümüzde bile devam etmektedir. Kırsal kesimde hâlâ 12-13 yaşlarındaki kız çocuklarının evlendirildiği bilinen acı bir gerçektir. Kızların çocuk yaşta evlenmeye zorlanmasının altında yatan neden çoğunlukla ekonomik durumla bağlantılıdır. Aileye başlık parasıyla gelir sağlamanın yanında, tarım kesiminde kadının başta gelen görevlerinden biri de evlenip bir an önce tarlada tapanda çalışabilecek çok sayıda çocuk doğurmaktır. “Ağ Elime Mor Kınalar Yaktılar”⁷ adındaki türkünün ortaya çıkış hikâyesiyle ilgili net bir kayıt bulunamasa da sözlerinin barındırdığı hikâye Anadolu’daki çocuk kadınların evlilik dramını açıkça ortaya koymaktadır:

“Ağ elime mor kınalar yaktılar,
Gaderim yok gurbet ele saddılar,
On iki yaşında gelin ettiler,
Ağlar ağlar gözyaşımı silerim of of.”

Benzer şekilde “Çaktılar Çakmak Taşını”⁸ adındaki bir başka türkü de 14 yaşında evlendirilen çocuk gelini şöyle dile getirmektedir:

“Al duvak ile gelin binek taşında,
Gelin ettiler seni on dört yaşında,
Gelin gider ağlar ana gardaş peşinde.”

⁷ Rept. No:7.

⁸ Rept. No:709.

2.4. Kaynana Gelin Çekişmesi

İstemediği kişiyle veya istemeden evlenmenin dışında, “kadının aile içinde ciddi sorunlarla karşı karşıya olduğu” (Kaymaz, 2010, s.356) da bilinmektedir. Geniş aile düzeninde yaşanan kırsal kesim hayatında, nasıl ki baba her şeye karar verme hakkına sahipse ev içindeki işlerde de anne her şeye karar vermektedir. Evlenen kız, eşinin evine gelin gelir ve erkeğin ailesiyle yaşamaya başlar. Bu durumda, aynı evin kadınları olan kaynana ve gelin arasında iktidar savaşları yaşanan zamanlar olsa da kaynanalar her daim galip gelen taraftır. Bu savaşta eve sonradan gelen genç gelinin zaferi nadir yaşanan bir olaydır. “**Gelin Kaynana Atışması**” ise halk edebiyatı ürünleri için en zengin malzemelerden biridir. Kaynanasına, “*Kaynanayı ne yapmalı, Kaynar kazana atmalı, Yandım gelin dedikçe, Altına odun atmalı*” diyen geline karşılık kaynananın, “*Eli etekli gelin, Başı saçaklı gelin, Sen de mi adam oldun, Şişe bacaklı gelin*” dizelerine benzer içerikte pek çok türkü sözü mevcuttur.

Yine çok bilinen bir türkü olan “**Burçak Tarlası**”⁹ türküsü de burçak tarlasında çalışan bir gelinin ağzından hayatının zorluğu:

*“Sabahdan kalktım ki ezen sesi var,
Ezen de sesi deyil burçak yası var,
Aman da kızlar ne zor umuş burçak yolması,
Burçak tarlasında gelin olması,
Sabahdan kalktım da sütü pişirdim,
Sütün de köpüğünü yere taşırdım,
Burçak tarlasında aklım şaşırđım.”*

dizeleriyle anlatılır. Ancak bu defa gelin kaynana çekişmesinin mizahla dile gelmesinden farklı olarak türkünün sonu hayatı zorlaştıran kaynanaya, “*Elimi salladım deydi dikene, İntizar eyledim burçak ekene, İlahi kaynana ömrün tükene.*” bedduasıyla biter.

Sivas yöresinden “**Zehen Zehen Borülce**”¹⁰ adındaki türkü ise gelin kızın eşinin annesini istemediği gibi görümceyi de hedef alarak şöyle der:

*“Zehen zehen borülce,
Ben istemem gorumce,
Gorumce haylaz olur,
Evlere sığmaz olur.*

*Zehen zehen gaygana,
Ben istemem gaynana,
Gaynananın dilleri,
Çürüdür gelinleri.”*

⁹ Rept. No:791.

¹⁰ Rept. No: 4992.

2.5. Çocuğunun Olmaması/Evlat kaybı

Türkülerde dile getirilen en etkili feryatlar, şehitler ve kallesçe öldürülen mert yiğitlerle ilgili ağıtlardır. Kayıpların ağıtlara dönüşüp yürek titreten feryatlarına etkili örneklerden biri de evladını kaybeden kadınların yaktıkları ağıt türküleridir.

*“Ala kilime sardığım,
Yüksek mayaya koyduğum,
Yedi yılda bir bulduğum.”*

dizeleriyle yere göğe sığdıramadığı yedi yıl bekledikten sonra sahip olduğu evladının kaybıyla duyulan acıyı **“Vah Genç Kuzum”**¹¹ adlı türküde dile getiren kadın, *“Bebek beni deyleledi, Yaktı yaktı kül eyledi”* diye ifade eder. Türkü, babanın bir aşiret beyi olduğunu belirtilerek *“Obamdan utandım ağlamadım.”* dizesiyle son bulur.

Evlat kaybindan ayrı, erkek bebek için türkü yakılması da sık rastlanan bir olgudur. Zira Anadolu’da erkekliğin göstergesi ve ailenin devamı olarak erkek evlat değerlidir ve erkek adamın erkek evladı olur, söylemi sıkça dile getirilen bir durumdur. Bu bağlamda, **“Ağ Keçi Gelmiş De Oğlağın İster”**¹² adlı türkü evlenen kadının ille de erkek evlat sahibi olma isteğini dua ederek şöyle dile getirmektedir:

*“Ağ keçi gelmiş (de) oğlağın ister,
N’olur Allah n’olur bir oğlan göster,
Oğulsuz gelini kınar eller”.*

2.6. Kuma

Erkekler ve aileleri erkek çocuk istemekte (bu soyun sürdürülmesi için gereklidir) bu gerçekleşmediği takdirde çok eşli evliliğe yönelmektedir (Çukurova, 2007, s.54). Bir eşten sonra aynı erkekle imam nikâhı olan kadınlar, ilk eşe “kuma” alınmış olur. Anadolu’da –özellikle kırsal kesimde– poligaminin hâlâ yaygın olduğu bilinen bir gerçektir (Kaymaz, 2010, s.356). Sadece imam nikâhı ile evlilik günümüzde bile sürüp gitmektedir. Kuma sadece erkek evlat sahibi olmak için kabul edilen bir durum değildir. Kadının hastalanması, yaşlanması veya kadınlık vazifesi olarak da kabul edilen dişil enerjisini kaybetmesi de erkeği başka eşler almaya yönelten durumlardandır. Ayrıca, eşini kaybeden bir kadının hayatını idame ettirebilmesi için koruma altına alınması adına da zaten evli olan bir başka erkeğe kuma gitmesi durumu oldukça yaygındır.

Anadolu’da geçmişten günümüze kurulan bütün devletlerde kadın erkeğiyle eşit konumda, eşinin yanında yer almış, değer görmüş ve ulvi bir bağlamda evdeki koruyucu melek gibi benzetmelerle anılmıştır. Ancak zaman içerisinde Arap ve İran geleneklerinin etkisiyle şekillenen kültür, Türk geleneklerine entegre edilmiş ve kadının aile ve toplum içindeki statüsü değerini kaybetmeye başlamıştır. Böylelikle “kadının evden ibaret olan kozası” (İrten, 2019, s.7) oluşmuştur. Bunun yansıması olarak ötekileştirilen ve sınırlandırılan kadının söz hakkı elinden alındığından çok eşlilik erkek tarafından normalleştirilmiş ve kadın boyun eğmek zorunda bırakılmıştır.

¹¹ Rept. No: 2988.

¹² Rept. No: 1412.

“**Deymen Benim Gamlı Yaslı Gönlüme**”¹³ türküsünün bir kadının, kocasının sevgisini paylaşma fikrine dayanmayıp aklını kaçırdığına dayanan hazin bir hikâyesi olduğu rivayet edilmektedir. Hikâyeye göre, köy köy gezip nalbantlık yapan bir delikanlı, köyün birinde Pembe diye bir kıza vurulur. Kızla evlenmek ister ancak kızın gönülü yoktur. Başkasına sevdalıdır ve diğer adamlarla evlenir. Nalbant köyüne döner ve Hatice adında başka biriyle evlenir. Gel zaman, git zaman bir gün nalbandın yolu yine Pembe'nin köyüne düşer ve kadının evlendiği adamın öldüğünü, Pembe'nin dul kaldığını öğrenir. Köyünde karısı olduğu halde Pembe'yi unutamamıştır ve kadınla tekrar evlenmek ister. Dil döker, ikna eder ve Pembe ile de evlenir. Pembe adamın ikinci eşi olduğundan habersizdir. Köyde eşinin yolunu gözleyen Hatice'nin de Pembe'den haberi yoktur. Ancak nalbandın başka bir köyde, başka bir kadınla da evlendiği tez zamanda duyulur ve Hatice'nin kulağına gider. Hatice, o çok sevdiği ve yolunu dört gözle beklediği eşinin başkasıyla da evlendiğini duyunca yıkılır, deliye döner üzüntüsünden. Durmadan onu sayıklar, aklını kaçırarak gibi olup;

“*Viran bağda garip bülbül gezer mi, Felek böyle gara yazı yazar mı, Yiğit olan sevdiğinden bezer mi, Varın, bahın gumam benden güzel mi?*” diye maniler söyleyip gezer. Eşinin kendi üzerine kuma getirmesini asla kabullenemez ve eşini affetmez. Evlilikleri biter. Bu dönemde, Hatice kadının eşine söylediği bir türkü mahallede yayılmaya başlar:

*“Deymen benim gamlı yaslı gönlüme
Ben bir selvi boylu yârdan ayrıldım
Evvel bağban idim dostun bağında
Talan vurdu ayva nardan ayrıldım.*

*Kumru gibi gökyüzünde dönende
Baykuş gibi viran yurda konanda
Çok ağladım Ferhat gibi çöllerde
Şirin gibi zülf-ü yârdan ayrıldım.”*

2.7. Terk Edilme

Bir diğer durum ise karısını arkasında bırakıp unutan, terk eden eşlere yakılmış türkülerdir. “**Yârim İstanbul'u Mesken mi Tuttun**”¹⁴ türküsü böyle bir yaşanmışlıktan dillere düşen bir hikâyenin türküsüdür. Evlenen iki gencin bir süre sonra para kazanmak için karısını köyde bırakıp İstanbul'a çalışmaya giden ve yedi yıl köyüne dönmeyen erkeğin ardından karısının feryadını dizeleri:

*“Yârim İstanbul'u mesken mi tuttun (aman)
Gördün güzelleri beni unuttun (aman)
Beni evinize köle mi tuttun (aman)*

*Gayri dayanacak özüm kalmadı aman
Mektuba yazacak sözüm kalmadı aman
Aşam sen gideli yedi yıl oldu (aman)
Diktiğin fidanlar meyvaya döndü (aman)
Seninle gidenler sılacı oldu (aman)*

¹³ Rept. No: 3926.

¹⁴ Rept. No: 2353.

*Gayri dayanacak özüm kalmadı aman
Mektuba yazacak sözüm kalmadı aman.”*

3.8. Cinsel Hayat

Türk toplumunda cinselliğin açık ve net ifade edilmesi çok da tasvip edilmeyen bir durumdur. Bu mahrem konu genellikle hemcinsler arasında ve üstü kapalı imalarla paylaşılır. Ancak doğayla bütünleşen kırsal kesim insanı “İhtiyar Edeme Yatak Açtım Gül Gibi” adındaki Gaziantep yöresi türküsündeki (Mazırık, 2017):

*“İhtiyar edeme yatak açtım gül gibi,
Öpmesi yok sevmesi yok el gibi,
Ben güzel idim ben şirin idim ihtiyara verdiler,
Verdiler de günahuma girdiler,
İhtiyar edeme yatak açtım yatamaz,
Akşam olur gel sarılak diyemez.”*

dizeleri gibi yaşayamadığı kadınlığıyla ilgili duygularını bazen açık ve net, bazen de oldukça hareketli ve neşeli “Ebegümece”¹⁵ adlı Kütahya türküsündeki gibi imalı ve argo kabul edilebilecek şekilde türkülerine işlemiştir. Türkünün sözlerine baktığımızda:

*“Ebegümeceini toplayamın,
İlazım olur saklayamın,
Ardımıza bile bakmayamın”*

diyen kadının ebegümeceini toplamayı aklına koyduğu ancak neden saklama ihtiyacı duyduğu ve ardına bakmaması gerektiği düşündürücüdür. Bir yerden arkasına bakmadan gitmek: arkada kalanlarla ilgilenmeden bir yerden hızlıca ayrılmak anlamına gelmektedir. Türkü dizesindeki ebegümeceinin toplanmasında nasıl bir durum vardır ki, ardına bile bakmadan hızlıca ve gizlice toplanmayı gerektirmektedir. Ancak türkünün devamında, “alet”, “kuş”, “çavuş”, “boru”, “hortum”, “kamuş”, “sosis”, “patlıcan”, “karpuz”, “füze”, “piliç” gibi kelimelerin argoda erkek ve kadın organlarını işaret etmesi (Balci, 2020, s. 31) gibi “Samsak döveci”nin de bazı yörelerde erkeklik organını temsil ettiği, benzer şekilde sosyal hayatta aktif ve güçlü olmayanlara “uyuz eşek” benzetmesi yapıldığı ve eşeklerin ebegümecei yediğini dile getirerek konuyu açıklamış olmaktadır. Devamında ise ebegümeceinin “ebelerin ilacı” olarak ifade edilmesi hamile kalmak isteyen kadınlara eşlerini kuvvetlendirmek ve hamile kalmak için ebelerin ebegümecei tavsiye ettiklerini anlatır. Türkü, “Ebegümeceini bişirdim, Yidim yidim garnum şişirdim” diyerek hamile kaldığını ve “Gomşuları başıma üşürdüm” dizesi de doğuma komşularının da yardımı geldiğini bildirmektedir. Doğruluğu tartışılrsa da türkü bize kırsal kesimde ebelerin cinsel gücü artırmak veya hamile kalabilmek için kadınlara ebegümecei tavsiye ettiklerini anlatmaktadır. Kullanılan ifadelerin argo olarak nitelendirilebileceği de ortadadır. Argo, halk türkülerinde sıkça kullanılmıştır. “Farklı bir anlaşma biçimi sağlamak üzere aynı meslek veya topluluktaki insanların ortak dildeki kelimelere özel anlamlar vermek, bazı kelimelerde değişiklik yapmak, dilin lehçelerinden, eskimiş öğelerinden ve yabancı kökenli biçimlerden de yararlanmak suretiyle oluşturdukları, herkesçe anlaşılmayan kelime ve deyimlerden oluşan, gereğinde mecazlı anlamlara da yer veren özel dil veya söz

dağarcığı” (Korkmaz, 2008, s.27) olarak tanımlanan argo, şifreli bir dildir ve genelde işaret etmek, öfkeyi yansıtmak, aşağılamak için kullanımı söz konusudur.

3. Sonuç

Halk türküleri dilin yalın bir biçimde kullanıldığı, ezgiyle birleşen samimi sözleriyle etkileyici ve aynı zamanda üretildiği dönem kapsamında aydınlatıcı belgeler niteliğindedir. Yıllar boyunca toplumsal kabulle yayılan bu ürünler, kültürel aktarım yollarından birisidir. Geleneksel yaşamın bölgesel ve dönemsel özelliklerini taşımaktadırlar. Toplumla ilgili araştırmalara objektif yaklaşan gerçek belgelerin ötesinde bireylerin yaşanan olay ve durumlar karşısındaki samimi duygu ve düşüncelerini de barındırmaktadır.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 1995 yılından itibaren kadın ve erkek arasındaki farklılıkların, kadının toplum içindeki yerinin belirlenmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması amacıyla politikaların üretilmesine yardımcı olacak çok değişkenli veriler toplamakta, toplumsal cinsiyet istatistikleriyle ilgili raporlar oluşturulmaktadır. Kadınların yaşam koşullarıyla ilgili araştırmalar incelendiğinde, her geçen dönem cinsiyet eşitliğine yönelik iyileştirmelerin yansımaları göze çarpmaktadır. Ancak incelenen türkü dizelerinden ortaya çıkan sonuca göre, kırsal kesimde yaşayan ve sosyal aktör olarak kabul edilmeyen kadınların türkülerini yaktıkları dönemlerde hayatını idame ettirme, aile kurma, çocuk sahibi olma gibi en temel boyutlarda bile maalesef söz hakkının olmadığıdır. Kaldı ki kadın ve çocukları koruma altına alabilme adına yoğun uğraşların olumlu sonuçlarının hissedildiği yaşadığımız 21. yüzyılda bile hâlâ hayatı başkalarına bağımlı yaşamak zorunda olan ve kendi hakkında karar verebilme koşullarını oluşturamayan ve yaşadığı sorunları içine atarak sesini çıkaramayan kadınların olduğu bilinmektedir.

Bu durumda, söz hakkı olmayan, dünyasının sınırları köyü ve evinden ibaret olan ve yüreğini genellikle ürettiği ürünlere gömmek durumunda kalan kırsal kesim kadınının kendini ifade ediş yollarından biri de türküleridir. Kadınlar tarafından üretildiği kabul edilen türküler ‘kadın ağzı türküler’ diye gruplandırılmaktadır. Bu türküler, kadınların yaşadıkları dönemde üstlendikleri rolleri ve karşılıklarına çıkan sorunları anlayabilmek adına önemli belgeler niteliğindedir. Bu çalışmada, kırsal kesim kadınlarının tarih sayfalarında genellikle yok sayılacak kadar az yer bulan sosyal rollerine işaret eden türküler ele alınmış ve örneklendirilerek incelenmiştir.

Türkülere yansıyan yaşantılarının ve hayata bakış açılarının izleri takip edildiğinde dikkat çeken durumların; cinsiyet ayrımcılığı, zorla evlendirilme, çocuk gelin, kaynana gelin çekişmesi, çocuğunun olmaması, kuma, terk edilme ve cinsel hayat temaları altında örneklendirilebileceği ve genellikle yakınmalar ve şikâyetler taşıdığıdır. Çalışmada bu durumlara bazen açıkça bazen örtülü işaret eden, farklı yörelerden örnekler verilerek açıklamalar yapılmıştır.

Genellikle beklediği hayatı yaşayamayan ve kendisine diretilen hayata karşı da sesini çıkaramayan kadınların sorunları karşısında, Şair Ali Akbaş’ın, “Bizim kızlar bulmayınca dengini, Kimi türkü yakar kimi kendini” mısralarında dile getirdiği gibi, kırsal kesim kızlarının çoğu, ya intihar ederek veya türkü yakarak kendilerini dile getirmektedir (Açıkgöz, 2017, s.222).

Kaynakça

- Açıkgöz, Namık (2017). *Kadın Duygularının Özgürlük Alanı Olarak Türküler*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Arıkan, Gülay (1988). Kırsal Kesimde Kadın Olmak, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2, 1-16.
- Atılğan, Halil (1998). *Çukurova Türküleri*, Ankara: Burcu Ofset.
- Çakır, Serpil (2021). Kadın Tarihi Araştırmaları Türkiye Bibliyografyası. *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi*, 22, 95-132.
- Balci, Funda (2020). 17. ve 18. Yüzyıl Osmanlı Edebiyatında Bazı Argo Kullanımları, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çukurova, Bülent (2007). XIX. Yüzyılda Anadolu'da aile ve toplumda kadının statüsü (Antep ili örneği), *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2):51-56.
- Erbek, Mine (2002). *Çatalhöyük'ten Günümüze Anadolu Motifleri*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- İrten, Sinem (2019). Türk halk müziğinde kadının müzikal ifadeleri ve toplumsal cinsiyet, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- Kaymaz, Ş. İhsan (2010). Çağdaş uygarlığın mihenk taşı: Türkiye'de kadının toplumsal konumu, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 46, s. 333-366.
- Korkmaz, Zeynep (2008). *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Mazırık, Özge (2017). Gaziantep türküleri üzerine halk bilimsel bir inceleme, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi.
- Oyman, N. Rengin (2019). Bazı Anadolu Kilim Motiflerinin Sembolik Çözümlemesi, *ARİŞ Halı, Dokuma ve İşleme Sanatları Dergisi*, 4-22.
- Özaydınlık, Kevser (2014). Toplumsal Cinsiyet Temelinde Türkiye'de Kadın Ve Eğitim, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, Yıl: 14, Sayı: 33, 93-112.
- Sümer, Z., Sema (2021). Bir Yer, Bir Kadın, Bir Öykü: Meryem Filminde Toplumsal Cinsiyetin Kültürel İnşası, *Selçuk İletişim Dergisi*, 14 (2), 657-673.
- TÜİK (2021). *Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri 2020*, Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları, Yayın No: 4611.
- Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük. <https://sozluk.gov.tr/>